

Het herstel van de wereldorde

Waarom is het noodzakelijk de wereld van geld en geest dichter bij elkaar te brengen, hoe moeten we dit doen en hoe nieuw is het eigenlijk? Een verkenning aan de hand van gesprekken met **Jan Roelofs** (journalist en trainer), **Johan Witteveen** (econoom, voormalig VVD-politicus en lid van de Soefi Beweging Nederland) en **Awraham Soetendorp** (joodse rabbijn en denker).

Een wijs man werd eens gevraagd wat zijn beroep was. De wijze antwoordde dat hij een eenvoudige boer was. “Maar u ziet er niet uit als een boer!” zei de vraagsteller verbaasd. “Hoeveel land bezit U eigenlijk?” “Een stukje van ruim anderhalve meter”, antwoordde de wijsgeer. “Wat kun je in vredesnaam verbouwen op zo’n stukje land?” zei de man spottend. “Mijn veld”, aldus de wijsgeer, “bestaat uit mijn lichaam. Op dit veld kun je verbouwen wat je wilt en wat je er zaait zul je oogsten. In onze geest kweken wij al onze goede en slechte gedachten. Daarin schuilen ook onze verlangens, hoop en angst en groeien zij uit tot onze ervaringen. Iedereen heeft dezelfde mogelijkheid om een volmaakte oogst van geluk voort te brengen afhankelijk van wat men zaait.”

Het verhaal van de kenner van het veld stamt uit het klassieke India van de vierde eeuw voor aanvang van onze jaartelling. De 12-jarige Svetaketu kreeg les van zijn vader Uddalaka in vragen die te maken hadden met de verhouding tussen je persoonlijke spiritualiteit en je plek in de samenleving. Het verhaal maakt deel uit van de zogeheten Upanishaden. Het laat zien hoe het met de psychologische en economische kennis van die tijd gesteld was. De verhalen uit die tijd worden momenteel herontdekt en bevatten een schat aan spirituele rijkdom. Bestudering van de oude teksten laat zien dat er duizenden jaar geleden al sprake was van een zoektocht naar een ‘nieuwe’ financiële wereld en ‘nieuw’ management. De speurzin naar ‘nieuwe’ waarden en normen die de basis vormen voor een samenleving die we gezamenlijk willen stamt al uit de zesde eeuw voor aanvang van de jaartelling. Welke woorden we er ook voor gaan gebruiken, de term ‘nieuw’ zal de lading nooit dekken, omdat alles wat gezegd wordt al eens is gezegd.

Zo wordt vaak beweerd dat het fenomeen globalisering of mondialisering pas in de 20ste eeuw z’n intrede deed. De term zou voor het eerst zijn gebruikt door Theodore Levitt. In *Harvard Business Review* beschreef hij in 1983 mondialisering als: “De veranderingen in sociale gedragspatronen en technologie die bedrijven in staat stellen om hetzelfde product over de hele wereld te verkopen”. Maar onder economen was de term al in 1881 in gebruik. Als we globalisering opvatten als het proces waarbij de verwevenheid tussen gebieden en samenlevingen op aarde toeneemt, is het nog veel ouder. De gedachte aan de kosmopolis als wereldstad stamt al uit de derde eeuw voor aanvang van onze jaartelling. En al gebruikten ze het woord duurzaamheid niet, zieners als de oudtestamentische Jesaja en de Indiase staatsman Kautilya mogen tot de eerste duurzame denkers worden gerekend.

SCHARNIERPUNT

In het boek *De grote transformatie* beschrijft godsdienstwetenschapper Karen Armstrong de periode van 900 tot 200 voor Christus, die een scharnierpunt vormde voor de geestelijke ontwikkeling van de mensheid. Ze beschrijft hoe in deze *Spiltijd* de grote wereldreligies zijn ontstaan: hindoeïsme en boeddhisme in India, confucianisme en taoïsme in China, monotheïsme in Israël en het filosofisch rationalisme in Griekenland. Armstrong vertelt hoe mensen in de negende eeuw voor Christus belangstelling kregen voor rituelen. In de achtste eeuw kwam het idee op dat er ook nog iets anders bestond dan het eigen ik. In de zevende eeuw ontstond er kennis van de menselijke mogelijkheden tot verandering. In de zesde eeuw was er voor het eerst sprake van aandacht voor het menselijke lijden.

Vervolgens kwam de barmhartigheid in beeld in de vijfde eeuw. De gedachte dat alles één was stamt uit de vierde eeuw. Dat de wereld één geheel is – wat we nu globalisering noemen – hebben we aan de derde eeuw te danken. Vanaf dat moment was er nog maar een centrale gedachte: het ging om de weg voorwaarts. Religie, filosofie en spiritualiteit gingen voortaan niet meer om wat je geloofde, maar om wat je deed en hoe je je maatschappelijk, politiek, economisch gedroeg. Dit betekende dat je bereid moest zijn te veranderen. Het doel van de wijsheid werd een heel andere mens te scheppen. Alle wijzen predikten een spiritualiteit van empathie en mededogen; ze stonden erop dat mensen hun egoïsme en hebzucht, hun gewelddadigheid en liefdeloosheid lieten varen. Voor de wijzen uit de Spiltijd draaide alles om respect voor de heilige rechten van anderen. Als mensen zich vriendelijk en grootmoedig gedroegen tegenover anderen, konden ze de wereld redden.

KERNKWALITEITEN

Hoe de werelden van geld, God en geest met elkaar samenhangen beschrijft journalist Jan Roelofs in het boek *Koopman, dominee, kunstenaar*. De koopman wordt gedreven door materie (geld), de dominee door moraliteit en autoriteit van buiten (God), de kunstenaar door creativiteit en spiritualiteit (geest). Roelofs beschrijft de geschiedenis van de Nederlandse man van de afgelopen 450 jaar aan de hand van drie archetypen of 'kernkwaliteiten'. In elke man schuilt een koopman, een dominee en een kunstenaar. In het boek laat Roelofs zien dat er perioden in de geschiedenis zijn waarin de Nederlandse ziel in balans is, waarin geen van de archetypen dominant is. Ze vullen elkaar aan en versterken elkaar. De laatste decennia is de kunstenaar, zo meent Roelofs, te veel op de achtergrond geraakt. "De kunstenaar slaapt. De 17e eeuw kon een bloeitijd zijn omdat de drie Nederlandse archetypes, die samen onze volksaard uitmaken, toen gezamenlijk optrokken. We zijn koopman, dominee en kunstenaar, tegelijk. Maar in de 18e eeuw valt de kunstenaar in slaap. Was het klimaat van de 17e eeuw heel open en expansief, in de 18e eeuw gaan de ramen en de deuren dicht. De kunstenaar kan in dat klimaat niet meer leven en vertrekt." In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw, toen spiritualiteit en bewustzijnsverruiming hun intrede deden, kwam de kunstenaar weer terug naar Nederland. Hij probeert ons het nodige aan te reiken. "Maar", zo zegt Roelofs, "hij is nog steeds in het bewustzijn van een groot deel van de bevolking afwezig."

Koopman, dominee, kunstenaar: ze bevinden zich alle drie in ieder van ons. De koopman en dominee laten zich met name motiveren door de buitenwereld. Bij de koopman gaat het vooral over geld, over wat tastbaar is. "De koopman moet niet zoveel hebben van de immateriële wereld, van de wereld van ideeën. Wat koop je daarvoor? Daar kan de kachel niet van branden!"

// Veel ongezonde kenmerken van het marktkapitalisme kunnen worden verzacht of overwonnen //

JOHAN WITTEVEEN

"De dominee is meer van de verticale lijn, van het hogere doel en de idealen", zo vervolgt Roelofs, "maar hij zit ook nog erg vast in de buitenwereld. Hij gaat op de preekstoel staan en vertelt de gemeente hoe het moet, hoe het zit. In de exoterische religies is echter al twee millennia lang niet veel aandacht voor de innerlijke kant van de mens. Het gaat vooral over de uiterlijke kant, over organisaties en instituties."

Johan Witteveen

De kunstenaar is bij uitstek degene die weet heeft van de binnenwereld. Hij kan bewustzijn toevoegen aan de kennis, aan de wijsheid. Denken, voelen en willen – die drie lagen hebben we allemaal in ons. Maar voor iedereen is het een hele klus om die drie geïntegreerd samen te laten werken.”

INSPIRATIE

Een eigentijds politicus die de waarden uit diverse spirituele tradities probeert vorm te geven in zijn maatschappelijke, politieke en financiële carrière is econoom en voormalig VVD-politicus Johan Witteveen. Witteveen is lid van de Soefi Beweging Nederland. Het Universeel Soefisme is een religieuze stroming, waarin de denkbeelden van het soefisme en het westerse denken verbonden zijn. In 2001 schreef hij een boek over de verhouding tussen spiritualiteit en economie. Volgens de inmiddels 91-jarige Witteveen zijn we niet op aarde omdat we uit de hemel verbannen zijn, maar omdat we kunnen scheppen. In de interesse die we kunnen opbrengen voor alles wat we creëren zijn we medewerkers van

de Goddelijke Schepper. “Wanneer we in de westerse kapitalistische samenleving meer spirituele afstemming en inspiratie ontwikkelen, komen de sociale deugden vanzelf tot bloei.”

Van 1963 tot 1971 – met een onderbreking van enkele jaren – was Witteveen minister van Financiën. Daarna was hij gedurende vijf jaar voorzitter van het IMF. “Als de vrije economie goed werkt kunnen mensen hun eigen keuzes maken en wordt het prijsmechanisme vanzelf gecoördineerd”, zegt hij, gevraagd naar zijn motieven om actief te worden in de politiek. “Maar ik heb ook gezien dat dit kan ontsporen. En dan stapelen de problemen van werkloosheid, inflatie en onrechtvaardige inkomstenverhoudingen zich op.” Witteveen heeft recentelijk nog een plan neergelegd bij de huidige IMF-voorzitter Christine Lagarde om de financiële crisis in Europa op te lossen door de financiële overschotlanden (China, India, Brazilië en enkele landen in het Midden-Oosten) via het IMF de Europese tekortlanden te laten financieren. Ten tijde van de oliecrisis in de jaren zeventig werden de tekorten van Engeland en Italië op soortgelijke wijze gefinancierd. Witteveen publiceerde zijn ideeën in de *Financial Times*, zodat de hele financiële wereld hiervan kennis kon nemen.

GROEIMACHINE

“Het is”, aldus Witteveen, “wel degelijk mogelijk voor mensen met een religieuze of spirituele achtergrond om actief te zijn in de materiële wereld, terwijl we trouw blijven aan onze idealen en afgestemd blijven op de Goddelijke Geest. De grote vraag is natuurlijk of we voldoende vooruitgang kunnen boeken op het spirituele pad zonder ons af te keren van de wereld en onwerelds worden. Naarmate meer mensen in deze geest gaan werken, zal de economie geleidelijk aan gespiritualiseerd worden zodat veel ongezonde en oneerlijke kenmerken van de machtige groeimachine van het marktkapitalisme kunnen worden verzacht of overwonnen.”

In het universele soefisme – zoals de mysticus Hazrat Inayat Khan (1882-1927) dat naar het westen heeft gebracht – vindt Witteveen een bevredigend antwoord op veel vragen. “Het is goed voor de mens om ergens naar te streven, ook als het om een materieel doel gaat. Inayat Khan noemt deze weg het Pad van Bereiking. Je zet je in voor een bepaald ideaal. Aan het doel dat je je stelt en waar je naar verlangt, moet je met grote kracht en concentratie vasthouden, maar als je het hebt bereikt moet je weer verder. Je moet er niet in blijven steken. Het is slechts een deel van je pad. Stel je vervolgens een hoger ideaal: zodat je steeds

VERDER LEZEN

- Mansukh Patel, *Op weg met de Bhagavad Gita, deel I, De essentie van de reis*, Stichting Life Foundation International, ISBN 90 805999-3-x
- Karen Armstrong, *De grote transformatie, Het begin van onze religieuze tradities*, Uitg. De Bezige Bij, Amsterdam, ISBN 90 2341 905 7
- Jan Roelofs, *Koopman, dominee, kunstenaar, Uitdagingen en kernkwaliteiten van de Nederlandse man*, Uitg. Ankh-Hermes Deventer, ISBN 978 90 20205107

meer naar geestelijke idealen komt. Dat is de schakel die de wereld van de economie en de wereld van religie bij elkaar brengt.”

MOREEL KOMPAS

Een van de belangrijkste schakels tussen de financiële wereld en die van religie en spiritualiteit is de joodse rabbijn en denker Awraham Soetendorp. Binnen het Jodendom behoort hij tot de liberale richting. Soetendorp is ervan overtuigd dat godsdiensten en spirituele tradities elkaar nodig hebben voor het heil van de wereld. Hij noemt het ‘tikoën haolam’, het herstel van de wereldorde. De wereldreligies kunnen een voorbeeld zijn van ‘global partnership’. Hij constateert dat ook de zakenwereld en de financiële wereld een moreel kompas zoeken. Als voorzitter van de Task Force Earth Charter is hij ervan overtuigd

// Mensen in staat stellen elkaar in de ogen te zien en hun woede, pijn en vernedering te delen //

AWRAHAM SOETENDORP

dat spiritualiteit een wezenlijke rol kan spelen in het bereiken van wereldwijde synergie die noodzakelijk is om de problemen van armoede, maar ook van ecologische aard aan te kunnen pakken. Het zogeheten Charter for Compassion (Handvest voor Compassie) werd op 12 november 2009 in 32 landen gelanceerd. De tekst van het Handvest werd gelezen door rabbijn Soetendorp. Dit Handvest is een initiatief van Karen Armstrong en werd opgesteld door leiders van verschillende religies en levensovertuigingen. Soetendorp was één van de auteurs. “Compassie is onze drijfveer om ons onvermoeibaar in te zetten voor het verzachten van het leed van onze medeschepselen, om terug te treden uit het middelpunt van onze wereld en een ander voor het voetlicht te plaatsen, en om recht te doen aan de onschendbare heiligheid van ieder mens en een ieder, zonder enige uitzondering, te behandelen met volstrekte waardigheid, billijkheid en respect.”

Soetendorp (1943) was tot 2008 als rabbijn verbonden aan de Liberaal Joodse Gemeente in Den Haag. Daarnaast is hij activist voor mensenrechten, ecologische integriteit en vrede. In 2005 ontving hij de

vredestichterprijs van de Alliantie voor Internationale Conflictpreventie en Conflictoplossing, tegelijk met Imam Abdul Rauf, de initiatienemer van het Islamitisch centrum in New York in Washington.

TOEKOMST

Door het populisme dat als een spook door Europa waart, hebben mensen die een andere koers willen varen dan de botheid het niet makkelijk. “Mensen die staan voor dialoog tussen de diverse religies en levensbeschouwingen,” aldus Soetendorp, “worden regelmatig voor naïef versleten. In mijn ogen wordt het verlangen naar dialoog te makkelijk afgedaan als naïviteit, als een mislukking. Het gaat er niet om de verschillen tussen mensen onder het tapijt te vegen. Waar het wel om gaat? Mensen – die door politieke, culturele, historische of maatschappelijke omstandigheden tegenover elkaar zijn komen te staan – in staat stellen elkaar in de ogen te zien en hun woede, pijn en vernedering te delen. Dan kan de ballast van de geschiedenis worden afgeworpen en kan wellicht een weg worden geopend naar de toekomst. De tijd is rijp, omdat er een moreel kompas wordt gezocht voor ons gezamenlijke handelen.”

Volgend jaar vindt er in Rio de Janeiro in het kader van het Earth Charter een groot congres plaats met tal van wereldleiders om samen de gevolgen van de ecologische crisis onder ogen te zien en plannen te maken voor een mondiale aanpak van de armoedeproblematiek. Veel prominente personen, van Michail Gorbatsjov tot Steven C. Rockefeller, hebben hier hun naam aan verbonden. In Nederland zetten koningin Beatrix, Jan Pronk en Herman Wijffels zich actief in om de principes van het Earth Charter bekendheid te geven. ■

Rinus van Warven doceert ethiek en cultuurfilosofie aan diverse opleidingen. Hij werkt als redacteur, schrijver en programmamaker voor diverse media. Hij houdt lezingen en coacht mensen en organisaties op weg naar volwassenheid.